

Kazakistan/Kızılorda Su Adları Üzerine

On the Hydronyms of Kazakhstan/Kyzylorda

Öz

Yakup TÜRKDİL*

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Rektörlük, Ortak Dersler Bölümü, İstanbul, Türkiye, y.turkdil@iku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6794-8136 ROR ID: ror.org/05jvrvv37

Gönderilme Tarihi / Received Date
04.12.2024
Kabul Tarihi / Accepted Date
08.03.2025
Yayın Tarihi / Publication Date
21.03.2025

Atıf/Citation: Türkdil Y.,
Kazakistan/Kızılorda Su Adları Üzerine, 31,
365-382 doi.org/10.30767/diledeara.1596374

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Korleme.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları derginimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The copyright of the articles published in our journal belongs to our journal and is published as open access in accordance with CC-BY-NC-ND license.

tded.org.tr | 2025

Su adları (hidronim), coğrafi konumların dilsel tanımlayıcıları olarak çok önemli bir rol oynar. Tarihsel anlatılar, kültürel kimlikleri ile coğrafi özellikleri kodlayan ve insanların çevreyle etkileşimlerinin karmaşık dokusunu yansıtan dilsel eserler olarak hizmet ederler. Su adları, su kütlelerinin adlandırılmasına ilişkin zengin bir dil bilimsel, kültürel ve bilişsel içgörü sunar. Su adlarının bilişsel süreçlerini, tarihsel bağlamlarını ve mecazi boyutlarını inceleyerek dil, kültür ve coğrafya arasındaki karmaşık ilişki çözülebilir. Dil bilim çalışmalarının disiplinler arası yapısı, dil bilimsel araştırmaların çeşitli alanlarda yapılmasının önemini daha da vurgulayarak dilin insan yaşamı ve toplumun çeşitli yönleri üzerindeki kapsamlı etkisini ortaya koymaktadır. Su adlarının kökenlerini, sınıflandırılmaları ve önemini inceleyerek insanların doğal çevreleriyle nasıl etkileşime girdiklerini ve bu etkileşimlerin dile nasıl yansıdığını daha iyi anlayabiliriz. İster tanımlayıcı olsun ister anma amaçlı ister mitolojik olsun su kütlelerinin adları insanların doğal dünyayla olan bağının kalıcı sembolleridir ve yer, tarih ile kültürün özünü kapsar.

Bu yazıda, Kazakistan'ın Kızılorda eyaletindeki su adları ele alınmıştır. Su adları ilk olarak tematik açıdan sınıflandırılmıştır. Tematik açıdan sınıflandırılan su adları daha sonra su kütlelerinin türüne göre alt sınıflara ayrılmıştır. Ele alınan adların niçin tercih edilip verildiği tespit edilmeye çalışılmış ve ortaya çıkan bulgular sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Kızılorda, Kazak Türkçesi, yer adları, su adları

Abstract

Water names (hydronyms) play a crucial role as linguistic identifiers of geographical locations and hold historical, cultural, and social significance. They serve as linguistic artifacts that encode historical narratives, cultural identities, and geographical characteristics, reflecting the intricate relationship between humans and their environment. Hydronyms offer profound linguistic, cultural, and cognitive insights into the principles underlying the naming of water bodies. Examining the cognitive processes, historical contexts, and metaphorical dimensions of hydronyms allows for a deeper understanding of the intricate interplay between language, culture, and geography. The interdisciplinary nature of linguistic studies further emphasizes the importance of conducting linguistic research in various fields, revealing the extensive impact of language on various aspects of human life and society. Exploring the origins, classifications, and significance of hydronyms enhances our understanding of how humans engage with their natural environment and how these interactions manifest in language. Whether descriptive, commemorative, or mythological, the names of water bodies serve as enduring symbols of human connection to the natural world, encapsulating the essence of place, history, and culture.

This study examines the hydronyms of the Kyzylorda province in Kazakhstan. The hydronyms were initially classified based on their semantic properties. Then, the semantically classified names of water were divided into subclasses according to the type of water bodies. This study seeks to identify the rationale behind the selection and assignment of these names, with findings evaluated in the conclusion section.

Keywords: Kazakhstan, Kyzylorda, Kazakh language, toponyms, hydronyms

Giriş

Doğal çevre, insan yaşamını biçimlendiren en temel unsurlardan biridir. Kültürden dile, toplumsal alışkanlıklardan günlük yaşama kadar birçok alanda derin etkiler bırakarak insan topluluklarının gelişiminde önemli bir rol oynar. Noviana ve Saifudin, insanların hayatta kalabilmek ve doğal ortama uyum sağlamak için bir kültür yarattıklarını belirtmiş ve bu durumu şöyle örneklemiştir: Buzullarla kaplı bir bölgede yaşayan insanlar, çevre koşullarına uygun olarak çeşitli araçlar, yaşam biçimleri ve diğer uyum mekanizmaları geliştirirler. Soğuk ve karlı iklimlerine uygun olarak ayakkabılar, giysiler ve barınaklar tasarlarlar. Bu durum, ormanlarda, dağlarda veya sahil bölgelerinde yaşayan insanların yaşam tarzlarından farklılık gösterir. Bu nedenle, kültürün insanın çevreye uyum sağlaması sonucu oluştuğunu söyleyebiliriz. Dil de insan kültürünün bir parçası olarak bu süreçten etkilenir. Kültür gibi, dilin varlığı da büyük ölçüde doğal habitat tarafından şekillendirilir (2021, s. 1-2).

Ad bilimi, dil biliminin özel adlar üzerinde duran ve onları köken bilgisi, tarihsel gelişim, dil ve kültür sorunları açısından inceleyen dalıdır (Türk Dil Kurumu [TDK]). Ad biliminin alt dallarını Sakaoğlu şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Kişi adlarıyla uğraşan dal (Kişi adları bilimi): anthroponymie-anthroponymy-Antroponymie.
2. Yer adları ile uğraşan dal (Yer adları bilimi): toponymie-toponymy-Toponymie.
3. Dağ adları ile uğraşan dal (Dağ adları bilimi): hloronymie-hloronymy-Oronymie.
4. Göl, nehir, ırmak vb. su adları ile uğraşan dal (Su adları bilimi): hydronymie-hidronymy-Hydronymie (2001, s. 11).

Yaşamın temel ögesi olan su hem yaşam enerjisi olarak hem de araç olarak (yıkama, pişirme, tarım, ulaşım vb.) insanların yerleşiminde, kültüründe ve dilinde çok önemli bir rol oynamıştır. Su adları, insanların suyla etkileşimini gösteren dilsel, kültürel ve tarihî bilgiler sağlar. Su adları, sadece etiketler değil aynı zamanda hikâyeler, semboller ve insan medeniyetinin kayıtlarıdır.

Tarihî, coğrafi ve kültürel çalışmalar ile kesişen çok disiplinli bir alan olan su adları bilimi su kütlelerine verilen adların kökenleri ile anlamlarını araştıran dil bilimin önemli bir parçasıdır. Su kütlelerinin adlandırılması rastgele olmayıp tarihî, coğrafi ve kültürel bağlamda derin köklere sahiptir. Bu adlandırmalar bilişsel bir sürecin parçasıdır. İnsanlar önce etrafını duyuyla algılar, daha sonra bu algıladıkları yeri kendi kültürlerinde ve dillerinde olan özellikleriyle harmanlayıp adlandırır. Su kütlelerine verilen adların bilişsel yönünü anlamak o bölgede yaşayanların dilini ve algılama biçimini kavramamızı sağlar. Böylelikle dil, kültür ve coğrafya arasındaki karmaşık ilişkinin çözümüne yardımcı olur.

Su adları, yalnızca coğrafi özellikleri tanımlayan basit etiketler değildir; aynı zamanda kültürel, tarihî ve dil bilimsel açıdan önemli bilgileri barındıran değerli veri kaynaklarıdır. Su adları genellikle önemli bir kültürel miras taşıyıcı ve onlara ad veren insanların dilleri, tarihi, inançları ve değerlerini yansıtır. Yerel halkın kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve bir yere aidiyet duygusu uyandırabilirler. Su adları tarihî olaylar, göçler ve farklı kültürler arasındaki etkileşimler hakkında ipuçları sağlayabilir. Bu adların incelenmesi yerleşim modellerini, ticaret yollarını ve doğadaki tarihsel değişiklikleri ortaya çıkarabilir. Su kütlelerinin adları çevresel özellikler ve zaman içindeki değişimler hakkında fikir verebilir. Özellikle tanımlayıcı adlar bir su kütlesinin berraklığı, rengi veya akışı gibi geçmişteki koşullarını gösterebilir. Su adları, bütün adlandırmalarda olduğu gibi

Tüptörkini (2010) ve *Qazak Til Biliminiñ Antologiyası-Toponomika jäne Etimologiya* (2010) adlı eserlerle <https://atau.kz> sitesi ve Google haritalar uygulamasından yararlanılmıştır. Yararlanılan kaynaklardan tespit edilen 139 su adı sınıflandırılmış ve incelenmiştir.

Su adları; su kütesinin türü (akarsu, göl, deniz, bulak, su yolu vb.), dilsel yapı (basit, türemiş, birleşik), anlamsal türler (renk, bitki, sayı, araç gereç, yiyecek vb.), dil türleri gibi çeşitli ölçütlere göre tasnif edilebilmektedir. Türkiye’de su adları üzerine yapılan araştırmalar yer adları çalışmalarının alt sınıfında yer almıştır. Türkiye’de yer adları üzerine yapılmış birçok sınıflandırma mevcuttur (Aksan, 1982; Başkan, 1970; Eren, 1965; Gülensoy, 1998; Karadeniz, 2023; Şahin, 2007, 2013, 2015; Yediyıldız, 1984). Çalışmamızda, bu sınıflandırmalar ışığında kendi oluşturduğumuz tasnif sistemi kullanılmıştır. Su adları, bu yazımızda ilk olarak tematik açıdan sınıflandırılmıştır. Tematik açıdan sınıflandırılan su adları daha sonra su kütelelerinin türüne göre alt sınıflara ayrılmıştır. Sonuç bölümünde tespit edilen su adları tüm bulgulardan hareketle değerlendirilmiştir. Kızıldorda’da kuyu sayısının (395) çok fazla olması nedeniyle bunlar yazımıza dâhil edilmemiştir.

Kızıldorda’da Su Adları

1. Kişi ve Boy Adlarıyla Yapılan Su Adları:

Bu sınıfa giren su küteleleri adlarını kişilerin adlarından veya kişilerin bağlı oldukları boydan almıştır. Bu sebeple kişi ve boy adlarıyla kurulan su adları anlam ve yapı bakımından incelenmiştir. Ele alınan kaynaklarda bu sınıfta belirtilen su adlarının ya kişi adından ya da boy adından geldiği belirtilmiştir. Bu sınıftaki adlandırmaların temel nedeni bu kişi ve boyların bu su kütesinin yanında yaşamaları veya su kütesinin ilk sahibi olmalarıdır.

Bulak Adları:

Dävqara, Dostan, Janısbıyke, Juvanış, Qaramanbelgisi, Tügısken (M. Şermağanbet vd. 2011).

Göl Adları:

Arıs³, Bayan, Beginköl, Berdiköl, Bozgül, Dävqaramñ Tuzı, İmaş Köli, Janarköl, Jiydebay, Juldız, Qaraköz, Qazımbetköl, Maqpal, Mamanköl, Rayımköl, Oşaqıtı, Sadırbay (Juvan Sadırbay), Toğızbay, Tomayköl (M. Şermağanbet vd. 2011).

Nehir Adları:

Sağır, Toqtamıssay.

Su Yolu Adları:

Akşolak, Basıqıra, Bayqadam, Beketay, Dayrabay, Navırızbay, Omarğali, Tüktibaev Qanalı.

2. Bitki Adlarıyla Yapılan Su Adları:

Bulak Adları:

Qamısbulak (qamıs bulak): Bulak adının, etrafında kamış bitkisinin yoğun şekilde bulunmuş olabileceğinden dolayı verilmiş olması muhtemeldir.

3 M. Şermağanbet ve diğerlerine göre Ar Farsça ve Ural Altay dillerinde “nehir” anlamına denk gelir. Is (ıs<us<os) ise bu dillerde “nehir” sözcüğünün karşılığıdır. Adlandırma da nehir anlamına gelmektedir. Diğer bir görüşte de arıs “iskelet” sözcüğünden gelmiştir. Gölün iskelet gibi uzanması bu adlandırmayı ortaya çıkarmıştır (2011, s. 90). Üçüncü görüş, Arıs boyunun adından gelmiş olması ihtimalidir (Januzak, 2010, s. 48). Bu üç görüş de birer tahmindir. Ancak biz de boy adından gelmiş olmasını daha olası gördüğümüz için bu alt sınıfa aldık.

Kendilibavır (kendi(r)+lı bavır): M. Şermağanbet ve diğerleri bulağın etrafında *kendir* bitkisinin bolca yetişmesinden dolayı bu adı aldığını belirtmişlerdir (2011, s. 24).

Göl Adları:

Jıñğıldı (jıñğıl+dı): *Jıñğıl* “ılgın ağacı” sözcüğünden oluşan bu adlandırma, “etrafında ılgın ağacının yetiştiği göl” anlamına gelmektedir.

Jiydeli (jiyde+li): Gölün etrafında iğde ağacı bol yetiştiği için bu ad verilmiştir.

Қараşалаң (kara şalañ): Adlandırma *kara* ve *şalañ* “uzun kamış otu ve yosun” sözcüklerinden oluşturulmuştur. Siyah renkli *şalan* bitkilerinin burada yetişmesinden dolayı göle bu ad verilmiştir.

Sandal (sandal): *Sandal* sözcüğü “I. Yaz aylarında giyilen hafif ayakkabı. II. Sandal ağacı ve bu ağaçtan elde edilen boya. III. Uzun yolculuklara dayanıklı, güçlü yapılı Kazak atı türü. IV. 1. Yüksek statüye sahip kişilerin oturduğu, sırt dayama yeri ve kol destekleri bulunan, çok yüksek olmayan bir koltuk. 2. Örsün sabitlendiği ahşap destek. 3. Tahtadan yapılmış, özel olarak tasarlanmış oturma alanı. 4. Kış aylarında el ve ayakları ısıtmak için içine köz konulan, yer ocağının üzerine yerleştirilip battaniye ile örtülen alçak, kare şeklinde bir oturma düzeni; evin ortasına dört köşe şeklinde kazılmış, köz küllü ile ısıtılan bir alan. 5. Odun kırarken altına yerleştirilen ağaç kütüğü.” anlamlarına gelmektedir (Üderbaev vd. 2011, s. 644-645). Göle bu adın verilmesi ile ilgili kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Muhtemelen gölün yakınlarında sandal bitkisi yetiştiği için bu adlandırma yapılmıştır.

Şоқтал (şok tal): *Şok* “bir grup, bir top” ve *tal* “yaş dalları olan, ince yapraklı ağaç” sözcüklerinden oluşan bu adlandırma muhtemelen göl kenarında bir grup ağaç olmasından dolayı verilmiştir. Terisken (terisken): Suyu tuzlu olup, potasyum, magnezyum, sodyum ve klor gibi elementleri içermektedir. Bu nedenle gölün tabanındaki çamurun şifalı özellikleri fazladır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 127). *Terisken* sözcüğü “arpacık, it dirseği” anlamından başka, “bozkırda yetişen, yuvarlak ve yapışkan dikenli bir bitki” anlamına da sahiptir. Sözcük, yer adlarında “terisken bitkisinin yetiştiği yer” anlamıyla kullanılmıştır (Biyarov, 2012, s. 345).

Қамистіbas (kāmıstı bas): Adlandırma *kāmus* “kamış bitkisi” ve *bas* “bir şeyin başlangıcı; nehrin, derenin, başladığı yer” sözcüklerinden oluşturulmuştur. Yer adlarında *kāmus* sözcüğü “kamış bitkisi bulunan, bol olan yer” anlamlarıyla kullanılmaktadır (Biyarov, 2012, s. 299).

Nehir Adları:

Jiydeli (jiyde+li): Etrafında bolca iğde ağacı yetiştiği için nehre bu ad verilmiştir.

Şiyeli (şiyе+li): Kar sularıyla debisi artan bir nehirdir. Nehir kenarında kiraz ağaçlarının çok sayıda olması nedeniyle bu ad verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 111).

Torañğılsay (torañğıl say): Yazın suyu çekilen bu nehrin kar ve yağmurla suyu artmaktadır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 97). “Kavak ağacı yetişen vadi” anlamına gelen adlandırma *torañğı* (ağzılarda: torañğıl) “bir çeşit kavak ağacı” (Malbakov, 2011, s. 293) ve *say* “vadi” sözcüklerinden oluşturulmuştur.

Su Yolu Adları:

Құрайлы (құрай+lı): M. Şermağanbet ve diğerlerine göre adlandırmanın oluşumu *құрай-lı* < *құрғай* “kenevir” şeklindedir (2011, s. 116). Kanalın etrafında kenevir bitkisinin bol yetişmesinden dolayı bu ad verilmiştir.

Taldiespesay (tal+dı espe say): Burada tedavide kullanılan *espe* adlı bir tür kum olduğundan bahsedilmektedir. *Tal* sözcüğü ise “yaş dalları olan ince yapraklı ağaç” anlamındadır. İnce yapraklı ağaçların olduğu kumlu yer anlamına gelen bir adlandırmadır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 36-37).

3. Hayvan Adlarıyla Yapılan Su Adları:

Bulak Adları:

Aygırbulak (aygır bulak): Adlandırma iki nedenden verilmiş olabilir. İki bulağın aygır gibi büyük olmasıdır. İkincisi ise bu bulaktan aygırların su içmesi veya bu bulağın etrafında aygırların sıkça görülmesidir.

Böritesken (böri tes-ken): Adlandırma “kurdun deşerek açtığı kuyu” anlamına gelmektedir. Kaynaklarda, bu adlandırmaya yönelik ayrıntılı bir açıklama bulunamamıştır.

Göl Adları:

Çayazdı (çayaz+dı): Gölde bıyıklı balıkların yaşamasından dolayı bu ad verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 30). Çuvlı (çuv+lı): Muhtemelen bu göle etrafında kuğuların yaşaması ve burada yuva yapmaları nedeniyle bu ad verilmiştir.

Tüyeketken (tüye ket-ken): “Devenin boğulduğu göl” anlamına gelir. Adını gölde bir devenin boğulmasından dolayı almıştır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 87).

Nehir Adları:

Arıstandı (arıstan+dı): Bu ad muhtemelen nehir kenarında aslanlarla sık karşılaşılmasından veya boy adından hareketle verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 115).

Şirkeyli (şirkey+li): *Şirkey* sözcüğü “küçük sinek, sirke sineği” anlamına gelmektedir. Muhtemelen küçük sineklerin çok olması nedeniyle nehre bu ad verilmiştir.

Su Yolu Adları:

Eşkiarık (eşki arık): *Eşki* “keçi” ve *arık* sözlerinden oluşmuştur. Muhtemelen ark kenarında keçilerin olması veya keçilerin bu arkta su içmesi bu adın verilmesine neden olmuştur.

4. Sayı Adlarıyla Yapılan Su Adları:

Bulak Adları:

Mıñbulak (mıñ bulak): *Mıñ* sözcüğü yer adlarında kesin olarak bin sayısını değil, nesnenin “bol, oldukça fazla” olduğunu ifade eder (Biyarov, 2012, s. 383). Adlandırma “çok fazla bulağın olduğu yer” anlamına gelmektedir.

Göl Adları:

Besmola (bes mola): Adını gölün kenarındaki beş mezardan almış olması muhtemeldir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 81).

Nehir Adları:

Besarık (bes arık): Adlandırmada, “arık” coğrafi terimi kullanılmıştır. Nehrin beş su yolundan oluşmasından dolayı bu ad verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 116).

Su Yolu Adları:

Bestam (bes tam): *Bestam* köyünün yanındaki kanal olmasından dolayı köyle aynı adı almıştır. Köyde beş evin oluşu bu adı almasına neden olmuştur. (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 103).

5. Renk Adlarıyla Yapılan Su Adları:**Bulak Adları:**

Akjarbulak (ak jar bulak): Muhtemelen bulağın beyaz killi bir uçurumun yanında olması nedeniyle bu ad verilmiştir.

Aktöbe (ak töbe): Bulağın çıktığı tepenin toprağı veya taşları beyaz renklidir. Bu nedenle bulak bu adı almıştır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 114).

Sarıbulak (sarı bulak): *Sarı* sözcüğü bu adlandırmada sarı renk anlamında değildir. *Sarı* sözcüğü burada “büyük, geniş” anlamıyla kullanılmıştır. “Büyük, geniş bulak” anlamına gelen bir adlandırmadır (Koşyibaev, 1985, s. 205; M. Şermağanbet vd. 2011, s. 96).

Göl Adları:

Akböget (ak böget): “Beyaz baraj” anlamına gelen bu adlandırma muhtemelen gölün önündeki setin veya etrafındaki toprağın renginden dolayı verilmiştir.

Akdala (ak dala): Ak “tamamen temiz, dümdüz alan, çorak alan; geniş, büyük”, dala ise “geniş, sonsuz arazi, düz arazi” anlamıyla kullanılmıştır. “Ormanı, dağı, kayalığı veya çalılık bitki örtüsü bulunmayan, açık ve geniş bozkır, ıssız düzlük” anlamına gelen bir adlandırmadır (Januzaşov, 1990, s. 22; M. Şermağanbet vd. 2011, s. 96).

Akşatav (ak+şa tav): *Akşa* ve *tav* sözcüklerinin birleşimi ile oluşturulmuştur. Adlandırma “beyaz, açık renkli görünen, parlak dağ” anlamına gelmektedir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 16). Muhtemelen gölün yanında *ak* görünümlü bir dağın olması bu adı almasına neden olmuştur.

Bozköl (boz köl): Adlandırma *boz* ve *köl* sözcüklerinden oluşturulmuştur. Adını gölün renginin şeffaf, berrak değil boz ve bulanık olmasından almıştır (Januzaşov, 1990, s. 72).

Çaraköl (çara köl): Adlandırma *çara* ve *köl* sözcüklerinden yapılmıştır. *Çara* sözcüğü birçok anlama gelmektedir. Bize göre burada “(su için) bol ve gür” veya “geniş, büyük, derin” anlamlarına gelmektedir. T. Januzaşov, E. Koşyibaev’in “suyu bol göl” anlamındaki görüşünün doğru olduğunu belirtmiş ve yer adını “yeraltı suyu, kaynak gözlerinden beslenen göl” şeklinde açıklamıştır (1990, s. 158). Aynı ada sahip iki göl daha vardır.

Çaraböget (çara böget): Adlandırma *çara* ve *böget* sözcüklerinden oluşmuştur. Bize göre burada “(su için) bol ve gür” veya “geniş, büyük, derin” anlamlarına gelmektedir. Adlandırma muhtemelen “suyu bol, derin baraj” anlamına gelmektedir.

Çızıljarköl (kızıl jar köl): Adını göl kıyısındaki uçurumun renginden almış olması muhtemeldir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 32).

Kökkatın (kök katın): *Kök* ve *katın* sözcüklerinden oluşmuştur. Yer ve su adlarında *katın* sözcüğü “kadın” anlamında kullanılmamıştır. Bir nesnenin başka bir nesneye eklenmesi, katılması anlamıyla kullanılmıştır (Biyarov, 2012, s. 302-303). Muhtemelen gölün renginden dolayı *kök*, bir başka göle veya nehre akması, katılması bakımından da *katın* sözcüğü kullanılmıştır.

Sarıkımız (sarı kımız): *Sarı* ve *kımız* sözcüklerinden oluşturulan bu adlandırma muhtemelen “geniş bir alanı kaplayan, büyük bir bölgeye yayılan yoğun kımızlık” anlamına gelmektedir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 96).

Sarışanağ (sarı şanağ): Göltün yanında bulunan körfezin renginden dolayı bu adı almış olması muhtemeldir. Büyük sarı körfez anlamına gelen bir adlandırmadır.

Nehir adları:

Aküyük (ak üyük): Daha önceden burası *jer ıyığı* diye anılıyormuş ancak daha sonraları *Akı-yık>Aküyük* şeklinde anılmaya başlamıştır. Burada beyaz renkli bataklık çamurunun olması sebebiyle bu adı almış olması muhtemeldir (Koşşıbaev, 1985, s. 114).

Karözek (kara özek): *Kara* ve *özek* “akar su yatağı, akak” sözcüklerinden oluşan adlandırma-daki *kara* sözcüğü birçok anlama gelmektedir. Bize göre burada “(su için) bol ve güc” veya “geniş, büyük, derin” anlamlarına gelmektedir. Bunun en büyük kanıtı da yıllık ortalama saniyede 323 metre küp debisi olmasıdır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 6).

Kızılısüvözen (kızıl süvözen): Nehir adını renginden veya kızıl renge çalan çamurdan almıştır. Bir görüşe göre ise “derin olmayan su” anlamına gelmektedir (Koşşıbaev, 1985, s. 184).

Su Yolu Adları:

Akarık (ak arık): Arığın yanındaki toprağın beyaz renkli olmasından dolayı bu adı almıştır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 89).

Aközek (ak özek): *Ak* ve *özek* “akak, su yatağı” sözcüklerinden oluşan bu adlandırma muhtemelen renginden dolayı bu adı almıştır. Ad, “ak taşlı topraklı akak” veya “kurumuş akak” anlamını karşılamaktadır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 100).

Aksay (ak say): *Ak* ve *say* sözcüğünün birleşimi ile oluşturulmuştur. *Say* sözü “vadi” anlamına gelmekle birlikte “dere yatağı, su yolu, akar su yatağı” anlamlarına da gelmektedir. Buraya vadi-deki ve su yolundaki taşların renginden dolayı bu ad verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 44).

Karaarık (kara arık): Adlandırmada yer alan *kara* sözcüğünün birden fazla anlamı vardır. Yer adlarında kullanılırken renk bildirebilir ya da “dağ tepe gibi kara parçası” anlamına gelebilir. Su adlarında kullanılırsa “bol; geniş, büyük, derin” anlamlarına gelir veya suyun berraklığını belirtir. Bu adlandırmada muhtemelen arığın büyük ve derin oluşundan veya eskimiş kararmış olmasından dolayı böyle bir ad verilmiştir. M. Şermağanbet ve diğerlerine göre ise bu adlandırma “büyük, eski arık” anlamına gelmektedir. (2011, s. 27).

Kızıljarma (kızıl jarma): Bu kanal adını muhtemelen kanaldaki toprağın veya taşın renginden almıştır. Adlandırma “kırmızı topraklı veya taşlı bir alandan kazılmış ark veya kanal” anlamına gelmektedir. Her ne kadar yer adlarında *kızıl* kan dökülen yer ile bağdaştırılsa da bu kanal ile ilgili böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kökjiyde (kök jiyde): *Kök* “yeşil” ve *jiyde* “iğde” sözcüğünün birleşimi ile oluşturulmuştur. Kanal boyunca yeşil iğde ağaçlarının olması bu adın verilmesine neden olmuştur.

Sansüv (sarı süv): Bu kanal adını muhtemelen suyunun sarı balçıklı görünümünden almıştır. M. Şermağanbet ve diğer araştırmacılar, E. Murzaev’in sözlüğünde *sarısu* sözcüğünün “yağlı, sarı balçık içeren, sarı kil karışımı, berrak olmayan su” olarak tanımlandığını belirtmiştir (2011, s. 110). Öte yandan, Koşşıbayev’e göre bu yer adı “geniş su” anlamına gelmektedir (1985, s. 206).

6. Coğrafi Terim Niteliğindeki Sözcüklerle Yapılan Su Adları:

Bulak Adları:

Jarlıpes (jar+lı pes): *Jar* ve *pes* “verimsiz” sözcüklerinden oluşan bu adlandırma “suyu az yarlı bir yerdeki bulak” anlamını bildirmektedir.

Sorbulak (sor bulak): Adlandırma “tuzlu, bataklık bir arazideki bulak” anlamına gelmektedir.

Göl Adları:

Aral (aral): Aral sözcüğü “ada” anlamına gelmektedir. Gölün geniş düzlükler içinde, izole ve bir ada gibi görünmesinden dolayı bu ad verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 17).

Қобікөл (kobi köl): Adlandırma *қобі* “vadi” ve *көл* sözcüğünden oluşmuştur ve “vadideki göl” anlamını bildirmektedir.

Қотанкөл (қотан köl): *Қотан* “küçük otlak, mera veya hayvan barınağı, ağıl” anlamına gelir. M. Şermağanbet ve diğer araştırmacılar gölün kenarında bitki örtüsünün seyrek olduğunu ancak göl tabanının yosunlarla kaplı olduğunu belirtmişlerdir (2011, s. 31).

Sorköl (sor köl): *Sor* “tuzlak, tuzlu arazi” manasına gelir. Gölün tuzlu oluşu veya gölün tuzlu bir arazide oluşu bu adlandırmanın yapılmasına neden olmuştur. M. Şermağanbet ve diğer araştırmacılara göre “tuzlu, bataklık göl” anlamına gelen bir adlandırma (2011, s. 36). Aynı ada sahip üç göl vardır.

Şуқуіroy (şuқır ой): *Şуқır* “kazılmış, oyulmuş yer; çukur” anlamına gelmektedir (Biyarov, 2012, s. 93-94). *Оу* ise “çukur yer” anlamında kullanılan bir sözcüktür. Muhtemelen bu adlandırma “çukur, oyuk göl” anlamına gelmektedir.

Bögen (bögen): *Бөген* sözcüğü “gölet” anlamında kullanılmaktadır. Muhtemelen aynı ada sahip köyden adını almıştır. M. Şermağanbet ve diğerlerine göre Bögen köyünün ilk adı *Қалия* (Galiya olması da muhtemel) olarak bilinmektedir. *Бөген* sözcüğü, “gölet” anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği döneminde, *Бөген* adı *Көнебөген* olarak değiştirilmiştir. Zamanla, *Қалия* bölgesine yerleşim başlamış ve bu yerleşim alanı “Bögen Köyü” olarak anılmaya başlanmıştır. (2011, s. 20).

Jalaғаш (jal aғаш): Bu gölün adlandırması ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre adlandırma gölün yakınında yetişen ağaç ve bitki bulunmadığından “çorak ve rüzgâr alan yer” anlamına gelmektedir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 116). Januзақ ve Құлмұрзауғлы’na göre gölün çorak yerde değil, güzel ağaçlarla kaplı, sık çam ağaçlarının yetiştiği yeşil kuşaklarda yer aldığı, göle bu adın manzarasına ve güzelliğine yönelik olarak verildiğini belirtmiştir (2010, s. 86). Yakınında aynı ada sahip bir de köy vardır.

Тоғантоліс (тоған тол-іс): *Тоған* “baraj” ve *тол-* “dol-” sözcüklerinden oluşan bu göl, muhtemelen bir barajdan dolduğu için bu adı almıştır.

7. Yerin Konumuna ve Durumuna Göre Yapılan Su Adları:

Bulak Adları:

Обқара (ob қара): *Об* < *op* “derin çukur” ve *қара* sözcüklerinden oluşan bu adlandırma, derin bulak ya da derin çukurdan çıkan su anlamlarına gelmektedir.

Göl Adları:

Jaqsıqlıŝ (jaqsı kılı+ŝ): Aynı ada sahip tepenin yanında yer alan bu göl, adını muhtemelen bu yerden almıştır. *Jaqsı* ve *kılı* sözcüklerinden oluşan bu adlandırma “iyi, güzel geçit, boğaz” manasına gelmektedir. *Kılı* “boğaz, dar geçit” sözcüğüne küçültme eki +ŝ eklenerek kullanılmıştır. *Kılıŝ* “dar arık, geçit.” anlamına gelmektedir (Biyarov, 2012, s. 93-94).

Jaksıjarmola (jaksı jar mola): *Jaksı* sözcüğü yer adlarında “yaşamaya elverişli yer” veya “göl suyunun bolluğu” anlamına gelir (Biyarov, 2012, s. 196). Muhtemelen burada, yaşama elverişli bir yer üzerinde bir mezarlık var. Bu nedenle bu ad verilmiş olabilir.

Ƙatañköl (Ƙatañ köl): Bu adlandırmada *Ƙatañ* sözcüğü “sert, çok soğuk” anlamına gelmektedir. Adlandırma “suyu soğuk, donmak üzere olan göl” anlamına gelmektedir (Biyarov, 2012, s. 207).

Ülken Ƙaratıp (ülken Ƙara tüp): Aynı addaki tepeden adını almıştır. *Ƙaratıp* “denize giren tepenin dibi” anlamına gelmektedir. *Ƙara* sözcüğü burada “dağ, tepe, tepecik” anlamına karşılık gelmektedir.

Layköl (lay köl): *Lay* “bulanık, çamurlu” ve *köl* sözcüklerinden oluşan bu adlandırma “çamurlu, bulanık göl” anlamını ifade etmektedir. Aynı ada sahip iki farklı göl vardır.

Jaltırköl (jaltır köl): *Jaltır* “parlak, ışıldayan” ve *köl* sözcüklerinden oluşan bu adlandırma “şeffaf, berrak suya sahip temiz bir göl” manasına gelmektedir.

DomalaƘ (domalaƘ): Gölün yuvarlak görünümünden hareketle ad verilmiştir.

Tartarköl (tart-ar köl): *Tart-* “içine çekmek, çekmek” anlamına gelen sözcükten türetilerek yapılan bu adlandırma gölün tabanının çamur olması durumundan dolayı böyle bir adı almıştır. Adı “bataklık tabana sahip bir göl” anlamına gelmektedir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 75).

Teliköl (tel+i köl): Göl kıyısı çayır ve otlak alanı olarak kullanılmaktadır. Adlandırma “Bir zamanlar iki nehrin birleşerek oluşturduğu ortak göl” anlamına gelmektedir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 97).

Nehir adları:

Kişi Dariya (kişi dariya): Küçük nehir anlamına gelen bir adlandırmadır.

Jañadariya (jaña dariya): Yeni nehir anlamına gelen bir adlandırmadır.

Kelte (kelte): *Kelte* “uzun olmayan, kısa” anlamına gelir. Dolayısıyla bu adlandırma “uzağa akmayan kısa nehir” anlamına karşılık gelmektedir.

Ƙuvañdariya (Ƙuvan dariya): “Kurumuş, suyu çekilmiş büyük nehir” anlamına gelen bir adlandırmadır.

Şolaka (şolaka): *Şolaka* “uzun olmayan, kısa” demektir. Nehrin kısa olması nedeniyle bu ad verilmiştir. Adlandırma “uzağa akmayan, kısa nehir” anlamına karşılık gelmektedir.

Ƙospa (kos-Ƙa): *Kos-* “katmak, birleştirmek, eklemek”; *Ƙospa* ise “iki şeyin birbirine bağlandığı ve eklendiği yer” anlamlarına gelmektedir. Adlandırma muhtemelen nehrin başka bir nehre eklenmesi veya başka bir nehirle kesişmesi nedeniyle verilmiştir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 107).

Su Yolu Adları:

Baykún (bay kún): Adlandırma *bay* “varlıklı zengin; çok, fazla, bol” ve *kún* “değer, bedel” sözcüklerinden oluşmuştur. Biyarov’a göre *bay* sözcüğü birleşik yer adlarının ön konumunda olduğu zaman coğrafi nesnenin “bolluk, çokluk, genişlik veya büyüklük” gibi temel özelliklerini vurgular ve “baybulak” ve “baydala” örneklerini verir (2012, s. 189).

Jañaarık (jaña arık): Yeni kazılan bir arık olduğu için bu adı almış olması muhtemeldir (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 51).

Ortatutkın (orta tut-kın): *Orta* ve *tut-* sözcüklerinden yapılan bu adlandırma muhtemelen “ortadaki tutulmuş, engellenmiş kanal” manasına gelmektedir.

Şolaqarık (şolak arık): Adlandırma “uzağa akmayan, kısa arık” anlamına gelmektedir.

Teliköl (tel+i köl): Muhtemelen adını yakınındaki aynı ada sahip gölden almıştır.

Tömenarık kınalı (tömen arık kınalı) Adlandırma “aşağıdaki arığa açılmış kanal” anlamına gelmektedir.

8. Yiyecek-İçecek Adlarıyla Yapılan Su Adları:**Bulak Adları:**

Maybulak (may bulak): *May* sözcüğünün birinci anlamı yağdır. Ancak, yer ve su adlarında “1. Hayvanların iyi beslendiği, verimli ve bereketli otlak alanı. 2. Petrol ve diğer yer altı yağ türevlerinin yüzeye yakın bulunduğu bölge. 3. Belirli bitki türlerinin adında yer alarak, zamanla yer ve su adı hâline gelen bir terim.” anlamlarına da gelmektedir (Biyarov, 2012, s. 317). Tüm bu anlamlara bakıldığında bu adlandırma iki nedenden dolayı verilmiş olmalıdır. Birinci nedeni buradan su için hayvanların semirmesi ve onlara bu suyun çok fayda etmesidir. İkincisi ise bu bulağın suyunun çok taze ve lezzetli olması ve bu suyun hayvanların çok hoşuna gitmesidir.

9. Tat Alma Duyusu ile Yapılan Su Adları:**Göl Adları:**

Aşşıköl (aşşı köl): *Aşşı* “tuzlu, acı” ve *köl* sözcükleriyle oluşturulmuştur. Göl suyunun tuzlu ve acı oluşundan dolayı bu ad verilmiştir.

Tuşşibas (tuşşı bas): “Tatlı su, içilebilir su” anlamına gelen *tuşşı* ve *bas* sözcüklerinden oluşan bu adlandırmanın “tatlı suyun başı” anlamında verilmiş olması muhtemeldir.

Su Yolu Adları:

Aşşısay (aşşı say): *Aşşı* “tuzlu, acı” ve *say* “vadi” sözcükleriyle oluşturulmuştur. Muhtemelen bu kuru su yolunda daha önce tuzlu ve acı su yer alıyordu. Bu nedenle bu ad verilmiş olmalıdır.

10. Eşya Adlarıyla Yapılan Su Adları:**Göl Adları:**

Şömişköl (şömiş köl): Tepelerin arasındaki bu gölün adındaki *şömiş* “çömçe, kepçe” anlamındadır. Muhtemelen gölün görünüşünden dolayı bu adı almıştır.

11. Maden, Toprak, Taş vb. Madde Adlarıyla Yapılan Su Adları:

Baraj Adları:

Tasböget (tas böget): *Tas* “taş” ve *böget* “baraj, set” sözcüklerinden oluşan bu adlandırma taş baraj ya da taştan yapılmış baraj anlamına gelmektedir.

Göl Adları:

Çarğalı (çarğa+lı): Bu adlandırmanın verdiği anlamla ilgili bir fikir birliği yoktur. Bazı bilim insanları göl kıyısındaki karga kuşunun çokluğundan dolayı bu adın verildiğini söylemektedir. Bazı bilim insanları da *çarğa* sözcüğünün eski Türkçedeki anlamından dolayı (çarğa: büyük, iri taş, taşlık) “büyük kayalık, taşlı göl” anlamına geldiğini söylemektedir (Şermağanbet vd. 2011, s. 106). İkinci görüşün yaygın olarak kabul görmesinden dolayı bu yer adını bu başlıkta ele aldık.

12. Millet Adlarıyla Yapılan Su Adları:**Göl Adı:**

Özgent (<oğız kent): M. Şermağanbet ve diğerlerine göre adlandırma Oğuzların kenti anlamına gelmektedir. Aynı addaki yer adından hareketle göle bu ad verilmiştir (2011, s. 125).

13. Organ ve Vücuttaki Nesne Adlarıyla Yapılan Su Adları:**Bulak Adları:**

Çandı (çan+dı): *Çan* sözcüğü bu adlandırmada “su ve ot bakımından bol yer” anlamıyla kullanılmıştır. Adlandırma bulağın etrafında bol bitki yetişmesinden veya suyunun bol olmasından dolayı verilmiştir.

Tabandı kaynar (taban+dı kayna-r): *Taban* “ayak tabanı” anlamına gelmekte ancak yer adlarında “akarsu yatağı” anlamını ifade etmektedir. *Kayna-* ise “çok fazla suyu bulunmak” demektir. Adlandırma muhtemelen “tabanında bol su bulunan, tabanından bol su çıkan bulak” anlamına gelmektedir.

Göl Adları:

Ayakköl (ayak köl): Aşağı taraftaki göl anlamına gelen bir adlandırmadır.

Aydarköl (aydar köl): *Aydar* “perçem” anlamına gelmektedir. Perçeme benzetmesinden dolayı bu adın konmuş olması muhtemeldir.

Çandı aral (çan+dı aral): Bu adlandırmada *çan* sözcüğü “su ve ot bakımından bol yer” anlamıyla kullanılmıştır. “Suyu ve otu bol ada” anlamına gelen adlandırmadır.

Çandı özek (çan+dı özek): Bu adlandırma “otu ve suyu bol olan akarsu yatağı” anlamına gelmektedir.

14. Efsane, Hikâye veya Söylentiden Hareketle Yapılan Su Adları:**Su Yolu Adları:**

Kelintöbe (kelin töbe): *Kelin* “gelin” ve *töbe* “tepe” sözcüklerinden oluşan bu kanalın yakınında aynı ada sahip bir köy vardır. Bu nedenle su yolu bu adı almıştır. Köyün adı ve dolayısıyla kanalın adı bir olaya dayanmaktadır. Konuyla ilgili anlatı şöyledir: Eski vakitte Kazak bozkırlarına Kalmaklar tarafından baskın yapıldığı söylenmektedir. Bu baskın sırasında erkekler düşman tarafından öldürülmüş. Bu nedenle insanlar umutsuzluğa düşmüş. Bu halkın içinde Akşabağ adlı

bir gelin varmış. Kaçan halkla beraber nehri geçip onlara toprak taşıyıp bir tepe oluşturmalarını bu tepeden bakınca nehrin diğer tarafının görünmesini istediğini söylemiş. Tepe oluşturulunca her gün tepede bekleyip düşmanın geldiğini götür, haber vermiş. Düşman gelirken haberi olan halk koruluğa girip düşmandan saklanırmış. Böylece bu gelinin tüntü her yere yayılmış. İtibarı artmış. Zamanla ülkede barış hâkim olmuş. Bu gelini bir gün yılan ısırması ve ölmüş. Halk da onu onurlandırmak için onu kendi yaptırdığı tepeye gömmüş. O vakitten beri de burası bu adla anılmış.⁴

15. Bir Görüşe, Bir Fikre veya Siyasi Harekete Bağlı Olarak Yapılan Su Adları:

Su Yolu Adları:

Jaskayrat (jas kayrat): Jas ve kayrat “güç, kuvvet, cesaret” sözcüklerinden oluşan bir adlandırmadır. Muhtemelen yeni güç kuvvete sahip olunmasını anlattığı ve yeni güç kuvvetle yapılan bir kanal olduğu için verilmiş bir addır. Mâdeniyet (mâdeniyet): Sovyetler Birliği döneminde verilen bir addır. Aynı ada sahip köydeki bağ bahçeleri sulamak için kullanılmaktadır (M. Şermağanbet vd. 2011, s. 85).

16. Aile Bireylerini Belirten Sözcüklerle Yapılan Su Adları:

Su Yolu Adları:

Balajarma (bala jar-ma): *Bala* sözcüğü, “anne-babanın çocuğu, nesil; soy” anlamında tanımlansa da zamanla birçok mecazî anlam kazanmıştır. Bu mecazî anlamlardan biri, “küçük, daha ufak, yavru gibi” anlamıdır ve yer-su adlarının oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Biyarov, 2012, s. 252). Bu kanal adını muhtemelen küçük oluşundan almıştır. “Küçük yarılmış, kazılmış kanal” anlamına gelmektedir. Yazımızda incelediğimiz su adlarının tablo görüntüsü aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Kızılorda su adlarının sınıflama ölçütlerine göre görüntüsü

Sınıflama Ölçütü	Yer Adları	Sayı
Kişi ve Boy Adlarıyla Yapılan Su Adları	Akşolaq, Arıs, Basıkıra, Bayan, Bayqadam, Beginköl, Beketay, Berdiköl, Bozgül, Dävqara, Dävqaramñ Tuzı, Dayrabay, Dostan, İmaş Köli, Janarköl, Janısbıyke, Jiydebay, Juldız, Juvanış, Qaraköz, Qaramanbelgisi, Qazımbetköl, Maqpal, Mamanköl, Navrızbay, Omarğali, Oşaqtı, Rayım-köl, Sadırbay (Juvan Sadırbay), Sağır, Toğızbay, Toqtamısay, Tomayköl, Tügisken, Tüktibaev Qanalı	35
Bitki Adlarıyla Yapılan Su Adları	Jiñğıldı, Jiydeli, Jiydeli, Qamısbulaq, Qamıstıbas, Qaraşalañ, Kendilibavır, Quraylı, Sandal, Şiyeli, Şoqtal, Taldiespesay, Terisken, Torañğılsay	14
Hayvan Adlarıyla Yapılan Su Adları	Arıstandı, Aygırbulaq, Böritesken, Eşkiarıq, Qayazdı, Quvlı, Şirkeyli, Tüyeketken	8
Sayı Adlarıyla Yapılan Su Adları	Besarıq, Besmola, Bestam, Miñbulaq	4

4 Bkz. https://kaz.inform.kz/news/babalar-sozi-kelintobe-atauynyn-shyguy_a2791577/

Renk Adlarıyla Yapılan Su Adları	Aķarıķ, Aķböget, Aķdala, Aķjarbulak, Aķözek, Aķsay, Aķřatav, Aktöbe, Aķüyik, Bozköl, Ęaraarıķ, Ęaraböget, Ęaraköl, Ęaraköl, Ęaraköl, Ęaraözek, Ęızılıjarköl, Ęızılıjarma, Ęızılısuvözen, Kökjiyde, Kökķatın, Sarıbulak, Sarıķamıs, Sarısuv, Sarıřıģanak	25
Coğrafi Terim Niteliğindeki Sözcüklerle Yapılan Su Adları	Aral, Bögen, Jalağaş, Jarlıpes, Ęobıköl, Ęotanköl, Sorbulak, Sorköl, Sorköl, Sorköl, şukıroy, Toğantolis	12
Yerin Konumuna ve Durumuna Göre Yapılan Su Adları	Bayķun, Domalak, Jaksıjarmola, Jaķsıkılıř, Jaltırköl, Jańaarık, Jańadariya, Ęatańköl, Kelte, Kiři Dariya, Ęospa, Ęuvańdariya, Layköl, Layköl, Obķara, Ortatutķın, řolak, řolaķarıķ, Tartarköl, Teliköl, Teliköl, Tömenarıķ, Ülken Ęarattıp	23
Yiyecek-İçecek Adlarıyla Yapılan Su Adları	Maybulak	1
Tat Alma Duyusu ile Yapılan Su Adları	Aşşıköl, Aşşısay, Tuşşıbas	3
Eşya Adlarıyla Yapılan Su Adları	şömişköl	1
Maden, Toprak, Taş vb. Madde Adlarıyla Yapılan Su Adları	Ęarğalı, Tasböget	2
Millet Adlarıyla Yapılan Su Adları	Özgent	1
Organ ve Vücuttaki Nesne Adlarıyla Yapılan Su Adları	Ayakköl, Aydarköl, Ęandı, Ęandıaral, Ęandıözek, Tabandıķaynar	6
Efsane, Hikäye veya Söylentiden Hareketle Yapılan Su Adları	Kelintöbe	1
Bir Görüşe, Bir Fikre veya Siyasi Harekete Bağlı Olarak Yapılan Su Adları	Jaskayrat, Mädeniyet	2
Aile Bireylerini Belirten Sözcüklerle Yapılan Su Adları	Balajarma	1

Kızılorda'daki Su Adlarının Yapısı

Ele aldığımız su adlarını yapı bakımından üç ana başlıkta toplayabiliriz. Birincisi basit sözcüklerden oluşan su adlarıdır. Bu gruba giren yer adları tek sözcükten oluşmakta ve hiçbir yer ve su adı yapan ek almamaktadır. Bu gruba şu su adları girmektedir: *Aral, Bögen, Domalak, Kelte, Mädeniyet, Memleket, Sandal, Şolaç, Terisken*.

İkincisi türemiş sözcüklerden oluşan yer adlarıdır. Yapısında yer ve su adı yapan ekler bulunan su adları bu gruba girmektedir. +DI ve +II ekleriyle oluşturulan şu su adları bu gruba örnek olarak verilebilir: *Aristandı, Jüñildi, Jydeli, Qandı, Qarğalı, Qayazdı, Quraylı, Qıvli, Şirkeyli, Şiyeli*. Örneklerde de görüldüğü üzere bu ekler eklendiği sözcüklerin karşıladığı nesnelere mevcut olduğunu veya fazlalığını bildirmektedir. Ele aldığımız su adlarında addan ad yapma ekleriyle yapılan adlandırmalar daha çok görülmekle birlikte bir örnekte de eylemden eylem yapma eki olan -pa ile yapılan "Qospa" adlandırmasına rastlanmıştır.

Üçüncüsü ise birleşik su adlarıdır. Birden fazla sözcükten oluşan su adları bu grupta listelenmiştir. Bu guruba şu su adları örnek olarak verilebilir: *Aqarıq, Aqböget, Aqdala, Aqözek, Aqsay, Aqşata, Aktöbe, Akıyık, Aşşıköl, Aşşısay, Ayaqqöl, Aydarköl, Besariq, Bismola, Bestam, Bozköl, Eşkiariq, Qamisbulaq, Qamıstıbas, Qandıaral, Qandıözek, Qaraarıq, Qaraböget, Qaraözek, Qaraşalañ, Kendilibavır, Qızıljarköl, Qızıljarma, Qızılısüwözen, Kökjiyde, Kökqatın, Maybulaq, Miñbulaq, Sarıbulaq, Sarıqamıs, Sarısüw, Sarısığınaq, Şoqtal, Şömişkö, Tasböget, Torañğılsay, Tuşşıbas*. Sıfat ve ad tamlamasıyla kurulan su adları bu gruba girmektedir. Birkaç örnekte de "ad + eylem + ek" kalıbı görülmüştür. Bu duruma şu su adları örnek olarak verilebilir: *Börtesken, Ortatutqın, Tüyeketken*.

Sonuç

Su adları, bir bölgenin dilini, kültürünü ve coğrafi özelliklerini yansıtan önemli unsurlardan biridir. Yapılan inceleme sonucunda su adlarının sadece su kütlelerinin coğrafi bir göstergesi olmadığı aynı zamanda halkın kimliği ve kültürü hakkında bilgiler sunduğu görülmüştür. Su adlarının korunması ve doğru bir şekilde belgelenmesi, kültürel kimliğimizin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Yazımızda, Kızılorda'daki su adları tematik açıdan on altı başlık altında incelenmiştir. Yaptığımız incelemede su adlarının en çok kişi ve boy adlarıyla (35) yapıldığı tespit edilmiştir. Su adlarına kişi veya boy adının verilmesi, suyun sahiplenildiğini, belirli bir kişiye veya boya ait olduğunu ya da bu su kaynaklarını düzenleyen, ortaya çıkaran veya bunlarla ilgilenen kişilerin adlarını göstermektedir. Kişi ve boy adlarıyla yapılan adlandırmaların ardından sırasıyla renk adlarıyla yapılan yer adları (25), yerin konumuna ve durumuna göre yapılan yer adları (23), bitki adlarıyla yapılan yer adları (14), coğrafi terim niteliğindeki sözcüklerle yapılan yer adları (12) gelmektedir. Kızılorda'da su kütlelerine ad verme eğiliminde bu adlandırmalar önemli bir yer tutmaktadır.

Kızılorda'daki su adları genellikle sözcük gruplarıyla oluşturulmuş, türemiş sözcüklerden türetilen adlandırmalar ise ikinci sırada yer almıştır. Basit sözcüklerden oluşan adlandırmaların sayısı ise oldukça sınırlıdır. Bu durum, bölgedeki su adlandırmalarının daha çok birleşik sözcüklerle oluşturulduğunu göstermektedir.

Su adlarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması, hızlı kentleşme ve çevresel değişiklikler nedeniyle giderek daha da önemli hâle gelmektedir. Bu bağlamda, Türk coğrafyalarındaki

su adlarının belgelenmesi ve korunması, ayrıca Türk dünyasındaki diğer bölgelerde benzer araştırmaların yapılması, su adlarının sürekliliği açısından dikkate değer bir konudur.

Extended Abstract

Humans develop culture and language to adapt to their environment and ensure survival. While the natural environment shapes everything from the tools used by individuals to their lifestyles, language is also directly affected by this process. For example, an element such as water, a fundamental source of life, has a profound impact on human settlements, cultures and languages. Hydronyms function as key linguistic and cultural markers that encapsulate humanity's interaction with water, as well as its historical and cultural heritage.

The study of hydronyms is a multidisciplinary field that draws upon history, geography, and cultural studies while examining the origins and meanings of names assigned to bodies of water. These names convey both historical and geographical information, shedding light on the environmental characteristics and evolving status of water bodies over time. Hydronyms are not just labels, but also serve as important markers of past eras and symbols of human civilization. They provide valuable information about the identity, beliefs and linguistic evolution of local people. They can also provide clues about migrations, trade routes and historical changes.

The research examines hydronyms in the Kyzylorda region of Kazakhstan. Kyzylorda is a region with a population of 844,500, of which 95% are Kazakh. The hydronyms of the region were classified according to various linguistic, cultural and geographical criteria. A total of 139 hydronyms were categorized into 16 thematic classes:

1. Hydronyms Derived from Personal and Clan Names
2. Hydronyms Formed from Plant Names
3. Hydronyms Formed from Animal Names
4. Hydronyms Formed from Number Names
5. Hydronyms Formed from Color Names
6. Hydronyms Formed from Geographic Terms
7. Hydronyms Based on Location and Physical Condition
8. Hydronyms Derived from Food and Beverage Names
9. Taste-related Hydronyms
10. Hydronyms Named After Objects
11. Hydronyms Derived from Minerals, Soil, and Stones
12. Hydronyms Based on Ethnic or National Names
13. Hydronyms Formed from Body Parts and Organs
14. Hydronyms Inspired by Folklore, Myths, and Legends
15. Hydronyms Associated with Ideological or Political Themes
16. Hydronyms Formed from Kinship Terms.

Each thematic class is further subdivided according to the types of water bodies. The classification based on water body types is as follows:

1. Names of Springs
2. Names of Lakes
3. Names of Rivers
4. Names of Waterways

The analysis reveals that hydronyms are mostly derived from personal and tribal names. This indicates that water is perceived as an asset or legacy of the individual or tribe. After personal and tribal names, the most common categories are color names (25), location-based names (23), plant names (14), and geographic terminology (12). The naming conventions of bodies of water in Kyzylorda reflect a distinct linguistic pattern with cultural and historical implications.

The hydronyms examined in this study can be classified into three main structural categories. The first category consists of simple hydronyms, which are composed of a single lexical unit without any affixes that function as place or water related markers.

The second category includes derived hydronyms, which are formed through the addition of affixes that denote place or water bodies. Examples of this category include hydronyms constructed with the suffixes +DI and +II.

The third category comprises compound hydronyms, which consist of multiple lexical units combined to form a single name. Hydronyms in this category exhibit a more complex morphological structure and are classified accordingly.

Preserving and transmitting hydronyms to future generations is of critical importance. Since urbanization and environmental changes may cause the loss of many historical hydronyms, these names should be documented and protected throughout Turkic-speaking regions. By analyzing hydronyms in the Kyzylorda region of Kazakhstan, this study seeks to deepen the understanding of the intricate interplay between language, culture, and geography. Ultimately, this study highlights that hydronyms function not only as geographical indicators but also as rich sources of insight into the identity, culture, and historical evolution of societies.

Kaynakça

Äbdiraĥmanov, A. (2010). *Ķazak Til Biliminiñ Antologiyası-Toponomika jäne Etimologiya*. Pavlodar: S. Torayĥırov Atındaĥı Pavlodar Memlekettik Uniyversiteti.

Aksan, Doĥan (1974). "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Ķalıřmalar". *Türk Dili Araştırmaları Yılıĥı Belleten* 1973-1974. Ankara: TDK Yayınları, (s. 185- 193).

Başkan, Ö. (1970). Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yılıĥı-Belleten*, 18, 237-251.

Biyarov, B. (2012). *Jer-Suv Attarınıñ Sözjamdıĥ Ülgileri*. Almatı: Memlekettik Tildi Damıtuv İnstıtutı.

Eren, H. (1965). Yer Adlarımızın Dili. *Türk Dili Araştırmaları Yılıĥı- Belleten*, 155-165.

Gülensoy, T. (1998). "Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış". *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara, (s. 41-48).

Januzak, T. (2009). *Jer-Suǵ Atavlarının Anıktamalıǵı*. Almatı: "Arıs" baspası.

Januzak, T. (2010). *Tarihi Jer-Suǵ Attarının Tüptörkünü*. Almatı: "Sözdik-slovar" JŞC.

Januzakov, T. (1990). *Qazaqstan Geografyalıq Atavlarının Sözdigi. Almatı: qazaq CCP-iniñ "Gılım" baspası*.

Karadeniz, Y. (2023). Özbekistan'da Yer Adlarının Tematik İncelemesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, 406-425.

Qoşıbaev, E. (1985). *Qazaqstanın Jer-Suǵ Attarı Sözdigi*. Almatı: Mektep.

Malbaqov, M., Esenova, K., Hinayat, B. vd. (2011). *Qazaq Edebi Tiliniñ Sözdigi*. C. XIV. Almatı.

Mankeeva, J., Bizakov, S., Junisbek, A. vd. (2011). *Qazaq Edebi Tiliniñ Sözdigi*. C. XI. Almatı.

Noviana, F., Saifudin, A. (2021). Conceptual Metaphors of "water" in Javanese Proverbs from a Cognitive Linguistic Perspective. *E3S Web of Conferences*. 317, 02014.

Sakaoǵlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şahin, İ. (2007). Türkçe Yer Adlarının Yapısı Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(32), 1-14.

Şahin, İ. (2013). Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(1), 46-58.

Şahin, İ. (2015). Türkiye Yeradbiliminde Leksik- Semantik Sınıflandırma Meselesi. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(1), 10-21.

Şermağanbet, M., Säduvaqasulu, J., Äljik, O., Dävletbaeva, M. (2011). *Kızılorda Oblısınıñ Jer-Suǵ Atavları*. Kızılorda: Tumar.

Tileşov, E., İteǵulova, S. Qadırǵan, A. (2017). *Qazakıstanın 70 Tarihi Ornu*. Almatı: Keremet Media.

Üderbaev, A., Naqısbekov, O., Qoñıratbaeva, J. vd. (2011). *Qazaq Edebi Tiliniñ Sözdigi*. C. XII. Almatı.

Yediyıldız, B. (1984) "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri ve Yer Adı Deǵişikliklerinin Tarihi Deǵiřimi". *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi. (s. 25 - 41).

Genel Aǵ Kaynakları

<https://stat.gov.kz> (Erişim tarihi: 29.07.2024)

<https://atau.kz> (Erişim tarihi: 29.07.2024)

<https://maps.google.com/> (Erişim tarihi: 29.07.2024)

Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>. (Erişim tarihi: 29.07.2024)